

dr hab. Bogusław Bembenek, prof. PRz
Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza
Wydział Zarządzania
Katedra Przedsiębiorczości, Zarządzania i Ekoinnowacyjności
bogdanb@prz.edu.pl

Rzeszów, 11.11.2022

RECENZJA
rozprawy doktorskiej mgr Anny Horzeli
pt. „Społeczna odpowiedzialność w klastrach”

napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. inż. Sławomira Olko, prof. PŚ
na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej w Gliwicach

Podstawa przygotowania recenzji rozprawy doktorskiej mgr Anny Horzeli

Formalną podstawą recenzji rozprawy doktorskiej mgr Anny Horzeli jest wniosek o jej sporządzenie otrzymany od dr hab. inż. Lilli Knop, prof. PŚ – Przewodniczącej Rady Dyscypliny Nauki o Zarządzaniu i Jakości Politechniki Śląskiej z dnia 3 października 2022 r. oraz umowa o dzieło UMC/3008/2022 na wykonanie tej recenzji (stopień doktora) do otrzymanego wniosku nr 2982/UMC/ROZO-1/2022. Recenzja zawiera szczegółowo uzasadnioną ocenę spełnienia przez rozprawę doktorską warunków określonych w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.). Przedstawiono w niej podstawowe dane o Doktorantce i odniesiono się w niej do kompleksowej oceny formalnej i merytorycznej rozprawy doktorskiej, w tym oryginalności wybranego problemu naukowego, ogólnego poziomu wiedzy teoretycznej Doktorantki w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości, czy też Jej umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Recenzję kończy jasno wyrażona, jednoznaczna konkluzja pozytywna, która znajduje swoje jednoznaczne uzasadnienie wyrażone w treści tej recenzji.

Przekazana w październiku 2022 r. do recenzji rozprawa doktorska pt. „*Społeczna odpowiedzialność w klastrach*”, której jedyną autorką jest Pani mgr Anna Horzela, została napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. inż. Sławomira Olko, prof. PŚ oraz pomyślnie zrealizowana na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej w Gliwicach.

Podstawowe dane o Autorce rozprawy doktorskiej

Pani mgr Anna Horzela uzyskała tytuł zawodowy licencjata w lipcu 2013 r. z wynikiem bardzo dobry na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej na kierunku –

l. dr. 68/2024/2023

15.11.2022

Marcell

zarządzanie (specjalność: zarządzanie przedsiębiorstwem, nr dyplomu: 163072). Z kolei w lipcu 2015 r. na tym samym Wydziale uzyskała tytuł zawodowy magistra także z wynikiem bardzo dobry na kierunku - zarządzanie (specjalność: zarządzanie kadrami w administracji publicznej, nr dyplomu: 178025). Następnie 1 października 2015 r. rozpoczęła studia doktoranckie na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej w dyscyplinie nauk o zarządzaniu. Od 2018 r. przygotowywała pracę doktorską w ramach projektu pt. *Politechnika Śląska jako Centrum Nowoczesnego Kształcenia opartego o badania i innowacje* (moduł V – studia doktoranckie). Należy podkreślić, że od 2015 r. Doktorantka jest członkiem zwyczajnym Polskiego Naukowego Towarzystwa Marketingu oraz członkiem Koła Naukowego Innowacji Novum. Od 2017 r. pełni funkcję sekretarza Kwartalnika Naukowego Organizacja i Zarządzanie redagowanego na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej. W trakcie studiów doktoranckich uczestniczyła w 60 konferencjach naukowych, zarówno tych krajowych, jak i zagranicznych. W latach 2018-2020 odbyła dwa zagraniczne staże naukowe w czeskich uczelniach (Technical University of Liberec oraz University of Finance and Administration in Prague). Doktorantka zrealizowała pomyślnie w lipcu 2019 r. miesięczny staż przemysłowy w firmie CEMIX mając możliwość weryfikacji wiedzy teoretycznej w praktyce gospodarczej. W latach 2018-2022 zrealizowała 5 zadań badawczych w ramach konkursu na finansowanie zadań badawczych młodych naukowców. Tematyka tych zadań dotyczyła m.in. społecznej odpowiedzialności biznesu, polityki klastrowej i klasteringu. W 2021 r. Doktorantka otrzymała grant rektorski w ramach dotacji projakościowej, który pozwolił jej zrealizować badania naukowe z obszaru organizacyjnych uwarunkowań tworzenia i rozwijania klastrów energii w Polsce. Należy podkreślić, że mgr Anna Horzela wyniki realizowanych badań opublikowała w 16 artykułach naukowych zamieszczonych w czasopismach naukowych (z czego połowę stanowiły współautorskie artykuły), 4 renomowanych materiałach z międzynarodowych konferencji naukowych (z czego połowę stanowiły współautorskie publikacje) i 15 rozdziałach monografii naukowych (w tym w 12 rozdziałach współautorskich). Ponadto jest współautorką monografii naukowej dotyczącej relacji międzyorganizacyjnych w dobie przemysłu 4.0 wydanej przez Politechnikę Gdańską. Publikacje współautorskie Doktorantki świadczą o Jej ważnej umiejętności współpracy na gruncie naukowym. Wymienione przykłady osiągnięć naukowych wskazują na wyróżniające przygotowanie Doktorantki do twórczej pracy na stanowisku badawczo-dydaktycznym. Nie sposób nie zauważyć, że tematyka poszczególnych publikacji potwierdza stały i ambitny rozwój naukowy, a zarazem dojrzewanie Doktorantki do zidentyfikowania i rozwiązania problemu naukowego wskazanego w Jej rozprawie doktorskiej. Warto podkreślić, że wybrane obszary badawcze mgr Anny Horzeli na przestrzeni siedmiu

ostatnich lat stanowiły nie tylko Jej reakcję na zidentyfikowane aktualne problemy pojawiające się w burzliwym otoczeniu praktyki gospodarczej, ale również świadczą o poszukiwaniu twórczych rozwiązań na płaszczyźnie teoretycznej i koncepcyjnej.

Doktorantka pomyślnie zdała egzamin potwierdzający znajomość języka angielskiego na poziomie B2 zgodnie z Europejskim Systemem Opisu Kształcenia Językowego przeprowadzony w 2012 r. w Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Z Jej pisemnego oświadczenia wynika, że wcześniej nie ubiegała się o wszczęcie postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora w żadnej jednostce naukowej.

Ocena problematyki badawczej – aktualność tematu rozprawy doktorskiej

Wybór tematu rozprawy doktorskiej należy uznać za trafny oraz w pełni uzasadniony aktualnym stanem wiedzy i potrzebami praktyki gospodarczej. Ponadto wpisuje się w aktualne trendy badawcze. Pomimo, że problematyka społecznej odpowiedzialności biznesu (*Corporate Social Responsibility – CSR*) jest podejmowana w literaturze dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości od wielu już lat, to wciąż brakuje kompleksowych badań dotyczących implementacji tej koncepcji w strukturze sieciowej klastrów. Doktorantka podkreśliła, że zarówno polscy, jak i zagraniczni badacze podejmowali próby charakterystyki społecznej odpowiedzialności klastra, jednakże ich rozważania miały bardziej charakter teoretyczny. Dotychczas nie opracowano teoretycznego modelu uwzględniającego istotę społecznej odpowiedzialności klastrów i nie zweryfikowano go empirycznie. Dlatego też poziom wiedzy w przedmiotowej dziedzinie, której dotyczy rozprawa, a zwłaszcza dostrzegalna luka informacyjna powodują, że istnieje duże zapotrzebowanie na tego typu opracowania naukowe. Recenzowana praca doktorska po części zapełnia tę lukę. Podjęta problematyka jest relatywnie nowatorska i wielowątkowa, a jej znaczenie praktyczne sukcesywnie rośnie, co dodatkowo potwierdza słuszność tego typu badań i analiz. Warto podkreślić, że podjęty temat jest aktualny i istotny dla rozwoju teorii klasteringu w ramach dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości, w tym także teorii i praktyki przedsiębiorczości oraz zarządzania strategicznego.

Reasumując uważam, że wybór tematu rozprawy doktorskiej jest słuszną decyzją Promotora i Doktorantki, gdyż wzbogaca z jednej strony zasoby dotychczasowej wiedzy o przedmiocie badań, a z drugiej charakteryzuje się wysoką użytecznością dla doskonalenia procesu zarządzania klastrem, czyli tego obszaru praktyki gospodarczej, który wciąż nie ma wystarczającego wsparcia teoretyczno-metodycznego ze strony środowiska naukowego. Autorka rozprawy doktorskiej wykazując się znajomością uwarunkowań rozwoju klastrów, umiejętnością krytycznego osądu, formułowania opinii i wyciągania wniosków, podjęła się

fascynującego naukowo wyzwania weryfikacji teorii społecznej odpowiedzialności w praktyce polskiego i zagranicznego klasteringu. Było to trudne wyzwanie zważywszy na fakt, że w strukturze klastra funkcjonują różnorodne organizacje komercyjne, publiczne i społeczne, które z uwagi chociażby na odmienne kultury organizacyjne w różnym wymiarze i zakresie wdrażają ambitne założenia koncepcji społecznej odpowiedzialności. Należy to uznać za istotny walor tej rozprawy doktorskiej.

Ocena formalna i merytoryczna rozprawy doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska o charakterze teoretyczno-empirycznym liczy łącznie 258 stron i obejmuje wstęp, cztery rozdziały, podsumowanie i wnioski, spisy tabel i rysunków, bibliografię i netografię oraz załączniki. Zawiera 26 tabel i 36 rysunków. Należy w tym miejscu podkreślić, że znaczna część tabel i rysunków będących formą wizualizacji danych to skrupulatne opracowania własne Doktorantki, co zasługuje na uznanie. Ilość wykorzystanego materiału ilustracyjnego można uznać za wystarczającą, adekwatną do potrzeb tego typu opracowania naukowego. Struktura rozprawy doktorskiej jest co do zasady prawidłowa, gdyż jest logiczna, spójna i odpowiada przyjętym założeniom badawczym. Zastrzeżenia budzi jedynie tytuł rozdziału piątego, gdyż podsumowanie i wnioski to odrębna część rozprawy doktorskiej. Zapewne jest to efekt błędu redakcyjnego. Objętość tekstu poszczególnych rozdziałów jest zasadniczo proporcjonalna. Bibliografia, która jest dobrana w sposób właściwy i wystarczający obejmuje 376 pozycji polskiej i zagranicznej literatury naukowej dotyczącej problematyki badawczej, zaś netografia obejmuje 36 źródeł internetowych. Wykorzystane pozycje literaturowe to zarówno te najnowsze, jak i starsze, co jest konsekwencją tego, że uwzględnione w rozprawie doktorskiej zagadnienia mają także głębokie korzenie historyczne. Nie sposób nie zauważyć, że już samo wykorzystanie tak obszernej bibliografii jest istotnym efektem badań naukowych.

We wstępie rozprawy doktorskiej Jej Autorka wskazała na istotę wybranego problemu badawczego, uzasadniła wybór tematu rozprawy, wymieniając powody podjęcia tego tematu i skutecznie wskazując istnienie luki poznawczej odnośnie kompleksowego rozpoznania i wyjaśnienia kluczowych obszarów implementacji CSR w klastrach oraz luki metodycznej co do sposobu pomiaru powyższego zjawiska. Dodatkowo trafnie wskazała na lukę empiryczną przejawiającą się w niedostatecznej ilości prowadzonych badań nad naturą społecznego wymiaru klastrów. W tej części rozprawy poprawnie przybliżyła główne treści poszczególnych czterech rozdziałów. Brakuje jednak odrębnego akapitu wstępu, który poświęcony byłby metodyce badań własnych. Bardzo ogólne uwzględnienie specyfiki przyjętej metodyki badań w

ramach omówienia treści rozdziału czwartego nie stanowi dobrej praktyki. Tym samym można przyjąć, że konstrukcja oraz zawartość merytoryczna wstępu będącego jedną z ważniejszych części rozprawy doktorskiej w znacznym stopniu odpowiadają wymogom stawianym tego typu pracom naukowym.

W rozdziale pierwszym Doktorantka poprawnie przedstawiła genezę i istotę społecznej odpowiedzialności biznesu oraz uwzględniła główne normy i standardy odnoszące się do sprawnej implementacji tej koncepcji w organizacji w kontekście teorii interesariuszy. Zestawiając koncepcję CSR z teorią interesariuszy zwróciła uwagę na potrzebę zaangażowania społecznego, zapewnienia trwałej zdolności organizacji do zmian, kreowania innowacji wartości, czy też przestrzegania zasad zrównoważonego rozwoju. W tym miejscu należy podkreślić, że CSR jako interesujące poznawczo zagadnienie, rozpatrywane jako przedmiot badań, jest bardzo złożone i trudne do eksploracji. Jest ono zarazem niezmiernie ważne dla praktyki i teorii zarządzania oraz teorii ekonomii. Tym samym należy docenić wysiłek Doktorantki jaki włożyła w przeprowadzenie rozległych badań teoretycznych w oparciu o właściwie dobrane polskie i angielskojęzyczne źródła bibliograficzne. Mocną stroną rozdziału pierwszego jest uporządkowanie wiedzy z zakresu istoty i genezy koncepcji CSR i jej wpływu na rozwój organizacji funkcjonującej w turbulentnym otoczeniu, a także wielowątkowe i wielowymiarowe uwzględnienie teorii interesariuszy i zrównoważonego rozwoju. W ten sposób usystematyzowane rozważania odnośnie społecznej odpowiedzialności organizacji pozwoliły Doktorantce płynnie przejść do kolejnej części rozprawy doktorskiej.

Rozdział drugi pracy doktorskiej dotyczy aktywności klastrów i sieci innowacji oraz ich postrzegania na gruncie dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości. W tej części pracy doktorskiej Doktorantka skoncentrowała się na charakterystyce atrybutów klastrów i organizacji sieciowych, typologii klastrów, standardów zarządzania klastrem, czy też głównych korzyści wynikających z kooperacji w strukturze klastrowej. Nie sposób nie zauważyć, że poprawne wyjaśnienie istoty funkcjonowania klastrów oraz omówienie ich roli w kształtowaniu zrównoważonej gospodarki opartej na wiedzy było niezbędne z perspektywy przyjętego tematu rozprawy doktorskiej. Teoretyczną część pracy doktorskiej kończą konkluzje, które w wartościowy syntetyczny sposób porządkują rozważania naukowe.

Rozdział trzeci pracy doktorskiej odnosi się bezpośrednio do teoretycznych przesłanek społecznej odpowiedzialności w klastrach z uwzględnieniem różnych wymiarów i kontekstów podejmowanych działań społeczności klastrowej. W tej części pracy Doktorantka wpięrow zaprezentowała uzyskane wyniki techniką bibliometryczną, które zobrazowały stan i rozwój wybranego obszaru badawczego, a następnie poprawnie określiła istotę i strategiczny wymiar

społecznej odpowiedzialności w klastrach na podstawie wnikliwie przeprowadzonej analizy literatury przedmiotu. Warto podkreślić, że analiza bibliometryczna dzięki przyjętej metodyce badawczej, pozwala na replikowalność badań (analogiczne badania powinny dać takie same lub podobne rezultaty) przez co może podlegać intersubiektywnej sprawdzalności. Nie sposób nie docenić tak ważnej umiejętności Doktorantki krytycznej analizy treści wynikającej ze źródeł bibliograficznych, prawidłowej syntezy, czy właściwej interpretacji wyników analizy bibliometrycznej angielskojęzycznych pojęć kluczowych *cluster*, *regional cluster*, *industrial cluster*, *Corporate Social Responsibility* w ramach naukowych baz danych typu: Scopus, Web of Science, Lens oraz formułowania na tej podstawie stosownych wniosków. Doktorantka podsumowując wyniki analizy literatury przedmiotu poprawnie odniosła się do społecznego wymiaru struktury klastrowej i słusznie stwierdziła, że dynamicznie rosnące oczekiwania wewnętrznych i zewnętrznych interesariuszy klastrów dostarczają wciąż nowych i złożonych wyzwań organizacjom klastrowym (tj. instytucjonalnym koordynatorom klastrów) chociażby w obszarze sprawnej implementacji CSR. Świadczy to o tym, że gruntownie zapoznała się z literaturą przedmiotu oraz wynikami bieżących badań prowadzonych przez polskich i zagranicznych badaczy w tym obszarze.

Rozdział czwarty Doktorantka opracowała na podstawie wyników badań empirycznych, gdzie użyteczne były m.in. takie metody badawcze jak analiza danych zastanych, studium przypadku, czy wywiad indywidualny pogłębiony. Dla przykładu analizę działań CSR zgodnych ze standardami zarządzania klastrem zrealizowała w oparciu o dane wtórne Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP). Studium przypadku jako jakościowa metoda badawcza pozwoliła Doktorantce dogłębnie analizować i oceniać implementację CSR w celowo dobranych klastrach europejskich tj. BioWin, Chemie-Cluster Bayern, Green Tech Cluster, Maritime Technology Cluster, Nanoprogress, Basque Energy Cluster. Doktorantka w doborze próby badawczej kierowała się dojrzałością klastra, określoną poprzez wiek klastra, liczbę członków, strategię rozwoju oraz zaawansowane zarządzanie klastrem potwierdzone międzynarodową odznaką doskonałości przyznawaną przez Europejski Sekretariat ds. Analiz Klastrow (*ESCA - European Secretariat for Cluster Analysis*). Powszechnie przyjmuje się, że na gruncie dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości metoda ta umożliwia testowanie i rozwój istniejącej teorii, wyjaśnianie zjawisk i procesów dotychczas niewyjaśnionych przez co dostarcza nowej i użytecznej wiedzy. Z kolei wywiady indywidualne pogłębione w wybranych polskich klastrach Doktorantka pomyślnie przeprowadziła w okresie kwiecień – maj 2022 r. Scenariusz wywiadu pogłębionego z przedstawicielami badanych klastrów zawierał 16 otwartych pytań. Na wyróżnienie zasługuje odpowiednio zilustrowana procedura badawcza i logiczny model

badawczy, czy też opracowany autorski model społecznej odpowiedzialności klastra. Uzyskane wyniki badań wskazały na istotność dwóch zmiennych jakościowych typu inicjator działań CSR i dominujący obszar CSR, które w poważny sposób różnicowały zachowania strategiczne badanych klastrów. Z uwagi, że inicjatorami działań z zakresu CSR w klastrach są przede wszystkim koordynator klastra i członkowie klastra, zaś dominującymi obszarami CSR są relacje z wewnętrznymi i zewnętrznymi interesariuszami tym samym Doktorantka pomyślnie zidentyfikowała cztery wzorcowe zachowania organizacyjne badanych klastrów takie jak: biznesowy, scentralizowany, samoorganizujący się oraz klubowy. Opracowany teoretyczny model społecznej odpowiedzialności klastra to wyraz rzetelnej pracy badawczej. Nie tylko uzupełnia zidentyfikowaną w rozprawie doktorskiej lukę badawczą, ale także może być użyteczny w doskonaleniu zarządzania klastrem. Większość zaprezentowanych wniosków badawczych posiada zatem charakter aplikacyjny. Doktorantka dostrzega potrzebę i celowość prowadzenia dalszych badań z zakresu CSR w klastrach. Dla przykładu uznaje, że Jej model można uzupełnić o dodatkowe zmienne typu źródło finansowania klastra i faza rozwoju klastra (z uwzględnieniem poszczególnych faz cyklu życia klastra). Dodatkowo interesująco prezentuje kierunki dalszych badań, które mogłyby stanowić kontynuację zadań badawczych ujętych w rozprawie doktorskiej. Za celowe uważa bowiem prowadzenie bardziej pogłębionych badań dotyczących m.in. postrzegania klastrów przez ich interesariuszy, wizerunku klastrów, czy też kapitału społecznego klastrów.

Zgodnie z deklaracją Autorki rozprawy doktorskiej, głównym celem tej rozprawy było określenie, które z działań klastrów i członków klastrów odpowiadają obszarom CSR. Tak sformułowany cel był podstawą postawienia pytań badawczych dotyczących specyfiki działań klastrów wpisujących się w kluczowe obszary CSR, motywów podejmowania wartościowych działań w klastrach z zakresu CSR, czy też postaw i zachowań członków klastrów w tym obszarze. Pytania te sformułowano na podstawie klasycznej analizy literatury przedmiotu, analizy bibliometrycznej i metody *desk research*. Bardzo użyteczna w tym procesie była identyfikacja obszarów CSR zgodnie z normą ISO 26000 powiązanych tematycznie i logicznie ze specyfiką zarządzania klastrem, w tym standardami, które zorientowane są na osiągnięcie doskonałości tego typu zarządzania.

W trakcie badań własnych Autorce recenzowanej rozprawy udało się pomyślnie osiągnąć cele teoriopoznawcze i utylitarne. Tym samym zidentyfikowała główne obszary CSR w klastrach, dokonała identyfikacji podstawowych kategorii i zmiennych związanych z klastrem i zarządzaniem klastrem na gruncie dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości, zidentyfikowała możliwe sprawne działania wybranych krajowych i zagranicznych klastrów w obszarach CSR,

określiła powiązania standardów zarządzania klastrem z kluczowymi obszarami CSR, zweryfikowała spełnienie standardów zarządzania klastrem w obszarze CSR, opracowała autorski model społecznej odpowiedzialności klastrów działających w burzliwym otoczeniu. Poprzez osiągnięcie wyżej wymienionych celów szczegółowych możliwe było osiągnięcie zasadniczego celu rozprawy doktorskiej.

Logicznym następstwem sformułowanych celów tj. głównego i celów szczegółowych były hipotezy badawcze, które zweryfikowano w toku badań teoretycznych i empirycznych. Pięć hipotez badawczych dotyczyło m.in. różnicy pomiędzy deklarowanymi w dokumentach strategicznych klastrów działaniami CSR a ich rzeczywistą realizacją, zależności pomiędzy realizacją standardów zarządzania klastrem a wyróżnikami ładu organizacyjnego CSR, działań klastrów spójnych z założeniami CSR, wartości i osobistych przekonań członków klastrów jako motywatorów podejmowania działań CSR, deklarowania w strategii klastrów różnorodnych działań z zakresu CSR. Przyjęte hipotezy badawcze dobrze uporządkowały tok postępowania badawczego, pomogły w prawidłowym rozplanowaniu zadań badawczych, wybraniu metod i narzędzi badawczych, a ponadto uchroniły przed pominięciem ważnych aspektów badanego problemu, czy też zabrnięciu w te obszary, które niezwiązane były ściśle z przedmiotem badań własnych. Zasygnalizowane przez Doktorantkę problemy w zakresie doboru próby nie ujmują oryginalności przeprowadzonych badań i nie zmniejszają wartości rozważań naukowych, ale niewątpliwie wymagają większej staranności i ostrożnej interpretacji w procesie logicznego wnioskowania. Badania naukowe dotyczące koncepcji społecznej odpowiedzialności polskich i zagranicznych klastrów są wciąż dużym wyzwaniem, gdyż ich jakość determinowana jest m.in. holistycznym spojrzeniem na klastery będący przykładem organizacji sieciowej i wszechstronną analizą uwarunkowań implementacji tej koncepcji w ekosystemie klastrów.

Podsumowanie i wnioski jako synteza rozprawy doktorskiej sporządzona na bazie uzyskanych wyników badań teoretycznych i empirycznych, którą Doktorantka niesłusznie potraktowała jako rozdział piąty rozprawy doktorskiej obejmuje 5 stron tekstu. W tej części odniosła się do stopnia realizacji celu badań własnych i uzasadniła jego osiągnięcie, a także wskazała na argumenty przemawiające za stopniem weryfikacji pięciu hipotez badawczych. Wnioski zostały zaprezentowane w sposób zrozumiały i logicznie spójny. Tym samym można uznać, że jest to kompletne zakończenie rozprawy doktorskiej, adekwatne do potrzeb.

Pracę doktorską oceniam pozytywnie pod względem redakcyjnym i lingwistycznym, a także w zakresie stosowania poprawnych zasad dla odsyłaczy bibliograficznych. Praca jest starannie napisana. Co prawda Doktorantka nie ustrzegła się drobnych błędów edytorskich, co jest wręcz rzeczą naturalną w tak obszernej pracy. Dobrze opracowany przegląd oryginalnych

prac badawczych i koncepcyjnych, które ukazały się w czasopismach naukowych, dowodzi o poprawności studiowania i analizowania problemów badawczych w oparciu o odpowiednie dobrane źródła informacji, zarówno te pierwotne, jak i wtórne. Przedstawione w sposób logiczny, kompletny i przejrzysty treści, wzbogacone licznymi rysunkami i tabelami, stanowią o wartości tego opracowania naukowego powstałego w oparciu o aktualny stan wiedzy. Rozprawę doktorską napisano z należywym zachowaniem podstawowych zasad i wymagań merytorycznych i formalnych. Wszystko to sprawia, że lektura tekstu jest niezwykle inspirująca i pobudza do twórczej dyskusji w obszarze zarządzania strategicznego klastrem, w tym społecznej odpowiedzialności biznesu. Kolejność rozważań zapewnia logiczny ciąg wywodów.

Warto podkreślić, że recenzowana rozprawa doktorska w obecnych uwarunkowaniach gospodarki opartej na wiedzy stanowi poprawne metodologicznie rozwiązanie oryginalnego i istotnego problemu naukowego, wykazuje zadowalającą wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości oraz potwierdza Jej ukształtowaną umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Recenzowana rozprawa doktorska stanowi pod wieloma względami opracowanie nowatorskie i dojrzałe o istotnych walorach poznawczych, merytorycznych i dydaktycznych, które może być przydatne dla różnych interesariuszy klastrów. Sposób prowadzenia wywodu myślowego, zarówno w części teoretycznej, jak i empirycznej jest logiczny i uporządkowany. Część empiryczna rozprawy doktorskiej jest bardzo wyczerpującym i wartościowym opracowaniem naukowym zawierającym wielokrotne studium przypadku, które wydaje się być niezwykle przydatne zarówno dla potrzeb naukowo-badawczych, jak i organizacyjno-zarządczych w klastrach. Można oczekiwać, że klastry o niskim poziomie zaangażowania w dotychczasową implementację ambitnych założeń CSR mogą zwiększyć częstotliwość i skalę podejmowanych tego typu działań w wyniku podniesienia poziomu wiedzy społeczności klastrowej w tym obszarze. Ten wysoce praktyczny aspekt rozprawy stanowi jej duży atut, szczególnie w świetle popularyzacji standardów zarządzania klastrem i certyfikacji klastrów. Doktorantka słusznie podkreśliła, że zarówno polskie, jak i europejskie standardy zarządzania klastrem znajdują potwierdzenie w literaturze naukowej. Jednocześnie stanowią podstawę dla badań naukowych z uwzględnieniem różnych obszarów aktywności klastrów, gdyż doskonałość w zarządzaniu klastrem jest kluczowym elementem większości programów i polityk klastrowych w Europie. Szeroko rozumiana certyfikacja klastrów, w tym organizacji klastrowych może stymulować zrównoważony rozwój struktury klastrowej. Doskonałość klastrowa przejawia się m.in. w kształtowaniu marki klastra i kapitału relacyjnego klastra, czy też zaspakajaniu potrzeb wewnętrznych i zewnętrznych interesariuszy.

Do wybranych drobnych uwag, wątpliwości i spostrzeżeń o charakterze dyskusyjnym zaliczyć można:

- rangę, rząd i stopień ważności tytułów rozdziałów i podrozdziałów z reguły wyróżnia się wielkością czcionki (np. tytuły rozdziałów – pierwszy stopień podziału – rozmiar czcionki 16, tytuły podrozdziałów – drugi stopień podziału – rozmiar czcionki 14, tytuły podrozdziałów niższego stopnia – trzeci stopień podziału – rozmiar czcionki 12),
- duże odstępy między tytułami rozdziałów a podrozdziałów niższego stopnia wizualnie rozpraszają uwagę czytelnika (np. s. 103),
- podsumowanie i wnioski zamieszczono w rozdziale piątym jako opisowej części empirycznej rozprawy doktorskiej zamiast w klasycznie wydzielonej części rozprawy, będącej ważnym jej elementem,
- zbędne nadtytuły w języku angielskim w przypadku rysunków nr 16, 17, 18, 20, 21,
- nie wykorzystano dużego potencjału przypisów o charakterze wyjaśniającym, polemicznym wobec przytaczanych informacji pochodzących z różnych źródeł,
- zauważalny zbiór elementów graficznych w pracy doktorskiej bezpośrednio po sobie następujących, które można rozdzielić tekstem tj. właściwą interpretacją i komentarzem (np. s. 109, 117, 170, 186-189),
- poszczególne rozdziały rozprawy doktorskiej mają dość zróżnicowany stopień szczegółowości i rozległości prowadzonej analizy np. rozdział pierwszy zawiera cztery podrozdziały, rozdział drugi składa się z pięciu podrozdziałów, rozdział trzeci obejmuje dwa podrozdziały, zaś kolejny rozdział empiryczny zawiera sześć podrozdziałów, gdzie podrozdział piąty obejmuje aż 14 części,
- ogólny opis metodyki badań własnych zamieszczony we wstępie uwzględniony przy charakterystyce zawartości rozdziału czwartego w małym stopniu podkreśla specyfikę analizy danych pierwotnych i zastanych (np. brakuje informacji o zakresie czasowym badań, rodzajach źródeł informacji, barierach realizacji tego typu badań, w tym ekwiwalencji w badaniach krajowych i międzynarodowych),
- we wstępie nie podano informacji o liczbie rozdziałów rozprawy doktorskiej przed omówieniem treści tych rozdziałów,
- w hipotezie badawczej H1 nie ma bezpośredniego odniesienia do klastra („istnieje różnica pomiędzy deklarowanymi w dokumentach strategicznych działaniami CSR a ich rzeczywistą realizacją” s. 131),

- powszechnie przyjmuje się, że w obrębie jednego przypisu można podać kilka źródeł, gdzie oddziela się je średnikiem przez co zastanawiające są zatem dla przykładu przypisy nr 49, 50, 74, 75, 76, 77, 78, 83, 84, 85, 123, 124, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 198, 199, 257, 258, 305, 306,
- nie ma potrzeby dublowania tytułów rysunków nad i pod rysunkiem (np. dotyczy to rys. 29, 30, 31, 32, 33),
- nie należy pozostawiać niewypełnionych tekstem miejsc na stronie rozprawy doktorskiej, gdyż każda strona powinna być w pełni wypełniona (por. s. 28, 119, 161, 177, 185, 191, 212), a także nie należy rozdzielać tabel tj. przesuwając ich wierszy i kolumn do następnej strony (por. tab. 5, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 20),
- w opisach przypadków badanych klastrów zbędne są dodatkowe śródtytuły pisane kursywą nie uwzględnione w spisie treści (s. 135-159, 200-203).

Powyższe uwagi nie zmniejszają ogólnej wartości recenzowanej rozprawy doktorskiej. Z założenia mają niewątpliwie dyskusyjny charakter przez co mogą w przyszłości służyć dalszemu doskonaleniu warsztatu naukowego Autorki tej rozprawy.

Z rozważań w pracy doktorskiej jasno wynika, że społeczna odpowiedzialność badanych klastrów polskich i zagranicznych przejawia się głównie w obszarze zrównoważonego rozwoju, zaangażowania społecznego i rozwoju lokalnego. Tego typu specyficzna aktywność klastrów często związana jest z ich podstawową działalnością, kluczowymi kompetencjami i funkcją genotypową. Uwzględnienie w strategii klastra koncepcji CSR generuje wymierne korzyści zarówno dla wewnętrznych, jak i zewnętrznych interesariuszy klastra. Z tych względów po dokładnym zapoznaniu się z pracą doktorską kieruję do Doktorantki trzy otwarte pytania, do których z pewnością ustosunkuje się w trakcie publicznej obrony swojej pracy doktorskiej.

Po pierwsze, w jaki sposób instytucjonalny koordynator klastra (organizacja klastrowa) może w odniesieniu do standardów zarządzania klastrem skutecznie zachęcać wewnętrznych interesariuszy klastra do implementacji koncepcji społecznej odpowiedzialności?

Po drugie, jakie są główne bariery implementacji koncepcji społecznej odpowiedzialności w klastrach funkcjonujących w turbulentnym otoczeniu?

Po trzecie, w jaki sposób można popularyzować dobre praktyki klastrów dotyczące społecznej odpowiedzialności w lokalnym środowisku potrójnej helisy, a także w przestrzeni krajowej i międzynarodowej?

Powyższe pytania świadczą o tym, że praca doktorska pobudza do dyskusji i inspiruje do dalszych badań jakościowych i ilościowych. Mogą być przedmiotem rozważań nie tylko w

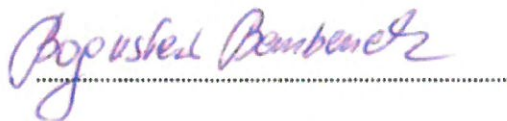
trakcie obrony rozprawy doktorskiej, a także w przygotowywaniu publikacji naukowych z obszaru społecznej odpowiedzialności klastrów i organizacji klastrowych.

Podsumowanie recenzji rozprawy doktorskiej

Po wnikliwej analizie rozprawy doktorskiej Pani mgr Anny Horzeli stwierdzam, że moja ocena tej rozprawy jest jednoznacznie pozytywna. Doktorantka podjęła problem trudny i złożony, wymagający głębokiej wiedzy nie tylko z zarządzania, ale także ekonomii i socjologii. Podjęta interdyscyplinarna problematyka badawcza ma zatem istotne znaczenie z punktu widzenia poznawczego i praktycznego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości. Wybór tematyki rozprawy oraz jej głównego celu należy uznać za właściwy krok na ścieżce rozwoju tej dyscypliny, w tym zwłaszcza teorii klasteringu. Rozprawa doktorska spełnia wymagania stawiane tego typu pracom naukowym. Doktorantka wykazała się satysfakcjonującą znajomością problematyki badawczej, zaangażowaniem i rzetelnością, w tym kompetencjami prowadzenia samodzielnej pracy naukowej, w sposób jasny sformułowała główny cel badań własnych oraz związane z nim cele szczegółowe i je osiągnęła. Praca doktorska jest oparta na oryginalnych wynikach badań przez co wnosi wkład w rozwój dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości. Tym samym spełnia ustawowe kryteria ubiegania się o stopień naukowy doktora.

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Anny Horzeli do dalszych etapów przewodu doktorskiego, w tym do publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

Rzeszów, 11.11.2022

.....